

ADAM BARTCZAK
Uniwersytet Łódzki

PRZYGOTOWANIE DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA W ŚWIEŹLE PRZEMÓWIENIA BENEDYKTA XVI DO ROTY RZYMSKIEJ Z 2011 R.

1. WSTĘP

Przemówienia do członków Trybunału Roty Rzymskiej wpisały się już w kalendarz spotkań noworocznych papieża. Jest to wyjątkowa sposobność do zwrócenia uwagi na istotne problemy związane z pracą Trybunału Roty Rzymskiej, kanonicznym procesem o stwierdzenie nieważności małżeństwa, a także z problemami dotyczącymi samego małżeństwa.

22 stycznia 2011 r. papież Benedykt XVI spotkał się z pracownikami Trybunału podczas audiencji inaugurującej kolejny rok sądowiczy. Swoje rozważania zawarł w temacie *Orzeczenia sądowe muszą odzwierciedlać prawdę o małżeństwie*¹. Samo przemówienie stanowi zwięzły wykład o wymiarze prawno-duszpasterskim małżeństwa w perspektywie procesu o nieważność małżeństwa. To przemówienie wpisuje się w nurt przemysłów Benedykta XVI na temat prawdy o małżeństwie, zagadnienia o charakterze prawno-duszpasterskim Benedykt XVI podejmował już bowiem we wcześniejszych alokucjach².

2. *IUS CONNUBII*

Prawo do zawarcia małżeństwa stanowi prawo do zawarcia małżeństwa „w ogóle”. Właśnie to wrodzone prawo mężczyzny i kobiety do zawarcia mał-

¹ Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 103 (2011), s. 108–113.

² Por. Benedictus XVI, *Ad Tribunal Rotae Romanae*, AAS 98 (2006), s. 135–138; Benedictus XVI, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis*, AAS 99 (2007), s. 85–91; Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 101 (2009), s. 124–128; Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 102 (2010), s. 110–114.

żeństwa, określane niekiedy mianem wewnętrznego prawa osoby ludzkiej³, wpisane zostało do katalogu podstawowych praw człowieka. Swoimi korzeniami tkwi ono bez wątpienia w prawie naturalnym. Jako takie oczywiście znalazło swój wyraz zarówno w aktach prawa świeckiego, jak również w kodyfikacjach kościelnych. Prawodawca w kan. 1058 KPK z 1983 r. deklaruje *expressis verbis*, iż *Małżeństwo mogą zawrzeć wszyscy, którym prawo tego nie zabrania*. Normę stanowiącą powtórzenie kan. 1035 KPK z 1917 r. odnajdziemy także w kodeksie prawa Kościołów Wschodnich⁴.

Prawo do zawarcia małżeństwa Benedykt XVI nakazuje postrzegać w świetle niepozytywistycznej koncepcji prawa, jednakże rozpatrywanej w perspektywie relacyjności według sprawiedliwości. Prawo zawarcia małżeństwa jest więc przyjęciem całej prawdy o małżeństwie zgodnie z nauką Kościoła i wcieleniem jej w życie. Nie jest niczym innym, jak zawarciem małżeństwa takim, jakie ono jest. *Ius connubii* oznacza bowiem prawo do zawierania autentycznego małżeństwa. Idzie więc o dozgonny związek mężczyzny i kobiety, którzy wzajemnie się sobie oddają celem zrealizowania *bonum coniugum* i *bonum prolis*. Każdorazowy brak zdolności wymaganej do zawarcia małżeństwa, czy też cel przyświecający woli sprzeczny z naturalną rzeczywistością małżeństwa, nie stanowi zanegowania samego *ius connubii*. Odmowa prawa do zawarcia małżeństwa jest tylko wtedy zasadna, gdy nupturient nie ma intencji zgodnej z nauką Kościoła odnoszącej się do przymierza małżeńskiego. W ten sposób nie dopuszcza się do zawarcia małżeństwa nieważnego. Gdy chodzi o ograniczenia *ius connubii*, to są nimi przeszkody małżeńskie *sensu stricto*, konsens małżeński, forma kanoniczna zawarcia małżeństwa (pod sankcją nieważności) oraz zakazy (pod sankcją niegodziwości). Każdy zatem zakaz pochodzący zarówno z prawa naturalnego, jak też z prawa pozytywnego stanowi przeszkodę małżeńską szeroko rozumianą⁵. Należy przy tym pamiętać, iż te ograniczenia nie mają charakteru absolutnego, ponieważ w określonych przypadkach, gdy istnieją właściwe przyczyny, mogą być uchylone w wyniku dyspensy lub zezwolenia, poza wyjątkiem sfery konsensu małżeńskiego⁶. Prawo Kościoła jest bowiem przede wszystkim *lex libertatis*: jest prawem, dzięki któremu możemy przylgnąć do Jezusa⁷.

³ Zob. B. Gangoiti, *Limiti naturali del diritto naturalae al matrimonio*, w: I diritti fondamentali della persona umana e la libertà religiosa. Atti del V Colloquio Giuridico (8–10 marzo 1984), red. F. Biffi, Roma 1985, s. 424.

⁴ Kan. 1035 KPK 1917: *Omnes posuunt matrimonium contrahere, qui iure non prohibentur*. W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r. w kan. 778 czytamy: *Omnes posuunt matrimonium inire, qui iure non prohibentur*.

⁵ Por. F. Bersini, *Il nuovo diritto canonico matrimoniale. Commento giuridico-teologico-pastorale*, Torino 1983, s. 19.

⁶ Por. W. Góralski, *Ius connubii w Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 oraz 1983 roku*, w: W. Góralski, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 184.

⁷ Benedykt XVI, Przemówienie do uczestników sympozjum z okazji 25-lecia promulgowania Kodeksu Prawa Kanonicznego *Prawo Kościoła jest prawem wolności*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 3 (301) 2008, s. 31.

3. POTRZEBA ODPOWIEDNIEGO PRZYGOTOWANIA

Benedykt XVI rozpoczął swoje rozważania od zwrócenia uwagi na fakt podejścia do przygotowania do zawarcia małżeństwa zarówno przez samych nupturientów, ale także duszpasterzy. Papież wskazuje, iż w programach kursów przedmażeńskich nie przykładają się odpowiedniej wagi do kwestii kanonicznych. Uważa się je nawet za nieistotne, zwłaszcza w przeświadczeniu, iż nupturienti interesują się w ograniczonym zakresie problematyką zastrzeżoną dla specjalistów – kanonistów. Z drugiej strony, funkcjonuje w społeczeństwie przekonanie o konieczności odpowiedniego przygotowania. Jednakże zdaje się, że ono jest traktowane jedynie jako formalność. Ojciec Święty zdaje się wyrażać zaniepokojenie tendencjami, które zakładają, iż w dopuszczaniu par do zawarcia małżeństwa duszpasterze powinni być wielkoduszni, ponieważ w grę wchodzi naturalne prawo osób do zawarcia związku małżeńskiego⁸. Prawdą jest, jak zostało wcześniej powiedziane, że *ius connubii* jest prawem do zawarcia prawdziwego małżeństwa, ale trzeba pamiętać, że zawsze z zachowaniem zasady *omnes posuunt matrimonium contrahere, qui iure non prohibentur*⁹.

Odpowiednie przygotowanie do zawarcia małżeństwa stoi na straży właściwego podejścia do małżeństwa, do jego zawarcia, do podjęcia wszystkich niezbędnych obowiązków tego stanu. Benedykt XVI w swojej alocucji powtórzył nauczanie Jana Pawła II. Tenże w Adhortacji *Familiaris consortio* wskazywał, iż przygotowanie do zawarcia małżeństwa powinno być objęte szczególną troską. Mowa jest oczywiście o ciągłej formacji do małżeństwa, która została podzielona na trzy okresy: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie¹⁰. Już wtedy Jan Paweł II twierdził, iż „bardziej niż kiedykolwiek, w naszych czasach konieczne jest przygotowanie młodych do małżeństwa i życia rodzinnego”¹¹. O tej potrzebie jest również przekonany Benedykt XVI. W analizowanym przemówieniu papież przypomina swoje rozważania po Synodzie Biskupów poświęconym Eucharystii: „Zważywszy na złożoność kulturalnego kontekstu, w którym Kościół żyje w wielu krajach, Synod polecił też dołożyć maksymalnej troski duszpasterskiej w przygotowanie nowożeńców i w uprzednie zweryfikowanie ich przekonań odnośnie do niepodważalnych zobowiązań wpływających na ważność sakramentu małżeń-

⁸ Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 103 (2011), s. 109.

⁹ Por. kan. 1058 KPK; W. Góralski, *Przygotowywanie i kwalifikowanie do małżeństwa oraz właściwe rozpoznawanie spraw o nieważność małżeństwa w przemówieniu Benedykta XVI do Roty Rzymskiej z 22 I 2011 r.*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”, nr 24 (2011); B. Nowakowski, *Współzależność etapu przygotowania i orzeczeń nieważności małżeństwa w świetle przemówienia Benedykta XVI do Trybunału Roty Rzymskiej z 22 stycznia 2011 r.*, „Prawo i Kościół” 3 (2011), s. 81.

¹⁰ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, nr 66, AAS 73 (1981), s. 159–162.

¹¹ Tamże.

stwa. Poważne rozeznanie tego zagadnienia może pomóc uniknąć sytuacji, w których poruszenia uczuciowe i płytkie racje skłaniają dwoje młodych do podjęcia odpowiedzialności, której nie potrafią potem uszanować”¹². Tak jednoznaczne słowa wpisują się w głoszoną przez Benedykta XVI obronę prawdy o małżeństwie: „małżeństwo ma swoją prawdę, w której odkrywaniu i zgłębianiu współuczestniczą harmonijnie rozum i wiara, to znaczy oświecona słowem Bożym ludzka wiedza o uwarunkowanej przez płęć odmienności mężczyzny i kobiety i ich głębokiej potrzebie dopełniania się, całkowitego oddania i wyłączności”¹³. To właśnie prawda o małżeństwie zakłada brak jakichkolwiek dwuznaczności w jej pojmowaniu.

Przygotowanie do małżeństwa stawia sobie za cel zawarcie przez nupturientów małżeństwa prawdziwego w sposób absolutnie dobrowolny. Benedykt XVI wskazuje, że idzie o ustanowienie między małżonkami węzła sprawiedliwości i miłości, który cechuje jedność i nierozzerwalność, ma na względzie dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa, a między ochrzczonej stanowi jeden z sakramentów Nowego Przymierza. Warto zauważyć, iż papież nie utożsamia przygotowania do małżeństwa z ideologicznym przekazem natury zewnętrznej małżeństwa. Co więcej, nie jest to także forma narzucania wzorca kulturowego przyszłym małżonkom. Przeciwnie, jest to czas, poprzez który narzeczonym pomaga się odkrywać prawdę o naturalnej skłonności oraz zdolności zaangażowania się mężczyzny i kobiety, które są wpisane w ich relacyjny byt. Papież wskazuje tym samym drogę do celu. Aby zawrzeć prawdziwe małżeństwo, należy wrócić do źródeł samego małżeństwa, by móc na nowo z pełną świadomością i zaangażowaniem stanąć do realizacji swojego powołania oraz *salus animarum*.

Realizacja trójfazowego przygotowania do zawarcia małżeństwa jest więc ściśle zaplanowanym dążeniem do pełnego zjednoczenia w małżeństwie na wzór Chrystusa, który umiłował Kościół. Budzenie świadomości o małżeństwie i życiu w rodzinie jest bardzo istotne chociażby z tego faktu, iż większość ludzi swoje powołanie odczytuje właśnie w małżeństwie. Rodzina stanowiąca podstawę funkcjonowania społeczeństwa, miejsce gdzie na świat przychodzi człowiek, musi stać się pierwszym i podstawowym miejscem takiej formacji. Pomocą w odkrywaniu naturalnego charakteru małżeństwa i jego miejscu w zbawczym planie służy wrodzona zdolność człowieka do małżeństwa. Kościół poprzez tak dokładne przygotowanie do zawarcia małżeństwa pomaga nupturientom, a nie jak się często słyszy, czyni przeszkodę do jego zawarcia.

¹² Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 103 (2011), s. 110.

¹³ Benedictus XVI, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis*, AAS 99 (2007), s. 88.

4. EGZAMIN PRZEDMAŁŻEŃSKI

Wśród wymienionych już etapów przygotowania do małżeństwa, Benedykt XVI w swojej alokucji szczególnie odniósł się do egzaminu przedmałżeńskiego. Zgodnie z kan. 1066 KPK z 1983 r. „przed zawarciem małżeństwa należy się upewnić, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia”. Jak zauważa papież cel tego egzaminu jest głównie prawny. Jednocześnie dodaje od razu, iż z taką czynnością nie może wiązać się formalizm¹⁴. Egzamin to nie jest jedynie wypełnienie stosownych formularzy poprzez odpowiedź na rutynowe pytania. Papież oprócz aspektu prawnego egzaminu małżeńskiego dostrzega w nim jedyną i niepowtarzalną okazję do tego, by spotkać nupturienta stojącego bezpośrednio przed małżeństwem jako takim. Nie można jej traktować w sposób lekceważący, szybki, bez dołożenia stosownej uwagi. Jak zauważa Benedykt XVI duszpasterz przez pełny szacunek i serdeczności dialog stara się pomóc osobie stanąć poważnie w prawdzie przed sobą oraz swoim ludzkim i chrześcijańskim powołaniem do małżeństwa. Jest to bardzo istotne, aby nupturient jeszcze przed zawarciem małżeństwa mógł sobie zdać sprawę z powagi tego sakramentu. Wydaje się to tym bardziej istotne w obecnej rzeczywistości mentalno-kulturowo-społecznej. Postępująca laicyzacja społeczeństwa przyczynia się, nawet jeśli nie wprost do negowania, to do postawy obojętności wobec prawdy o małżeństwie. Dobrze zorganizowane przygotowanie do małżeństwa, a także dobrze przeprowadzony egzamin małżeński dają człowiekowi okazję do zastanowienia się nad własnym podejściem do małżeństwa, które przecież dla chrześcijan jest sakramentem.

Jakość egzaminu zależy nie tylko od samego duszpasterza, ale także od sposobu jego przeprowadzenia. Benedykt XVI podkreśla potrzebę prowadzenia dialogu z każdym nupturientem osobno. Nie ujmuje on przy tym wartości innych rozmów prowadzonych z obojgiem narzeczonych, ale przedkłada on ważność właśnie takiej formy. Klimat całkowitej szczerości sprzyja uwydatnieniu faktu, iż to właśnie nupturienti są jako pierwsi zainteresowani i zobowiązani w sumieniu do zawarcia małżeństwa ważnego¹⁵. Na marginesie należy raz jeszcze przypomnieć, iż przeprowadzenie egzaminu małżeńskiego osobno dla narzeczonych jest praktycznie jedynym sposobem na szczerość. Trudno bowiem sobie wyobrazić sytuację, gdy ktoś, ukrywając czy to chorobę psychiczną, czy to impotencję albo

¹⁴ Benedictus XVI, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae*, AAS 103 (2011), s. 111: „Tra i mezzi per accertare che il progetto dei nubendi sia realmente coniugale spicca l'esame prematrimoniale. Tale esame ha uno scopo principalmente giuridico: accertare che nulla si opponga alla valida e lecita celebrazione delle nozze. Giuridico non vuol dire però formalistico, come se fosse un passaggio burocratico consistente nel compilare un modulo sulla base di domande rituali”.

¹⁵ Tamże: „In questo senso il dialogo, sempre condotto separatamente con ciascuno dei due fidanzati – senza sminuire la convenienza di altri colloqui con la coppia – richiede un clima di piena sincerità, nel quale si dovrebbe far leva sul fatto che gli stessi contraenti sono i primi interessati e i primi obbligati in coscienza a celebrare un matrimonio valido”.

przymus, powie o tym duszpasterzowi w obecności przyszłego małżonka. Egzamin stanowiący prawne zabezpieczenie ważności i godziwości zawieranego małżeństwa tylko wtedy będzie miał swój sens, gdy zostanie przeprowadzony właśnie w atmosferze wskazanej przez papieża. W końcu idzie o doprowadzenie do zawarcia ważnego małżeństwa.

5. PODSUMOWANIE

Skuteczną działalność duszpasterską na polu przeciwdziałania nieważności zawieranych małżeństw, Benedykt XVI widzi właśnie w przygotowaniu do zawarcia małżeństwa. Posługując się odpowiednimi środkami, można przeprowadzić możliwie najlepiej przygotowane nauki przedmażeńskie i sam egzamin przedmażeński. Wartość takich działań ma się odzwierciedlać w przerwaniu błędnego koła, powstającego na skutek uprzedniego bezwarunkowego dopuszczania do małżeństwa bez odpowiedniego przygotowania i poważnego zbadania wypełnienia warunków przewidzianych do jego ważnego zawarcia, a następnie do łatwego orzekania nieważności takiego małżeństwa. Ważne do podkreślenia zdaje się wskazanie papieża, iż na cały szereg działań duszpasterskich związanych z przygotowaniem do małżeństwa nie jest jedynie formalnością, albowiem zbyt wielkie jest dobro, którego Kościół i całe społeczeństwo oczekują od małżeństwa i rodziny¹⁶.

Papież kładzie też nacisk na odpowiednią formację osób zajmujących się duszpasterzem rodzin, a zwłaszcza na formację podstawowych, a także konkretnych i praktycznych aspektów prawa kanonicznego, odnoszących się do wykonywanych funkcji. Duszpasterze powinni wyraźniej uświadomić sobie odpowiedzialność, jaka na nich spoczywa. Korzyść pragnącym zawrzeć małżeństwo przyniesie także głęboka harmonia rzeczywistości duszpasterskiej i prawnej na polu małżeństwa i rodziny. Niewątpliwie istnieje ścisły związek między odpowiednim przygotowaniem do małżeństwa a jego funkcjonowaniem.

Prawda o małżeństwie, którą odzwierciedlają orzeczenia sądowe, ma być także dla duszpasterzy źródłem oświecenia w momencie dopuszczania do małżeństwa. Mówiąc o integralnym powiązaniu tego, co określane jest mianem „jurydyczne”, z tym, co bywa nazywane „duszpasterskie”, jednocześnie aplikując to do owych dwóch wątków tematycznych swojej alokucji, Benedykt XVI zauważył, że tak jak procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa mają swój wymiar duszpasterski, tak przygotowanie i kwalifikowanie do małżeństwa ma charakter jurydyczny.

Konkludując naukę papieża, należy zwrócić uwagę, iż na szczęblu łódzkiego kościoła partykularnego obowiązują przepisy dotyczące przygotowania do zawar-

¹⁶ Tamże, s. 110: „Troppo grande è il bene che la Chiesa e l'intera società s'attendono dal matrimonio e dalla famiglia su di esso fondata per non impegnarsi a fondo in questo specifico ambito pastorale”.

cia małżeństwa. Są one zawarte szczególnie w *Instrukcji o prowadzeniu duszpasterstwa małżeństwa i rodzin* z 22 listopada 1998 r. Instrukcja ta normuje przygotowanie do zawarcia małżeństwa poprzez przygotowanie dalsze (nr 1–6), bliższe (nr 7–17) i bezpośrednie (nr 18–21). Normy zwłaszcza odnoszące się do przygotowania bezpośredniego zdają się wskazywać właśnie na to odpowiednie zaangażowanie duszpasterzy, o którym mówił Benedykt XVI. W numerze 19 Instrukcji czytamy: *Zachęca się duszpasterzy...*, w numerze 20 *Niech duszpasterze zachęcają wiernych ...* czy w numerze 21 *należy przekonywać wiernych*. Aby nie ustawać w szukaniu nowych form przygotowania w numerze 13 Prawodawca wskazuje: „W ramach szkolnej i parafialnej katechezy przedmałżeńskiej zaleca się wprowadzanie nowych jej form przygotowania do małżeństwa, np. *Wieczory dla zakochanych*, sesje, rekolekcje”.

W omawianym przemówieniu Benedykta XVI można wyraźnie zauważyć, iż słowa kierowane pod adresem pracowników sądownictwa kościelnego mają znacznie szerszy wymiar. Wobec zawartych w nim wskazówek bez wątpienia nie mogą przejść „obojętnie” także wszyscy Ci, którzy na co dzień zajmują się duszpasterstwem rodzin na szczeblu krajowym, diecezjalnym, czy wreszcie parafialnym. To oni muszą na nowo dołożyć wszelkich starań, aby w sposób jak najlepszy aplikować wskazania papieża do rzeczywistości, w której przychodzi pracować.

PREPARATION FOR MARRIAGE ON THE BASIS OF THE SPEECH OF POPE BENEDICT XVI TO THE ROMAN ROTA IN 2011

Summary

Pope Benedict XVI in his speech to the Roman Rota of 22/01/2011 talked about preparing for marriage. He pointed to his pastoral and legal nature. Benedict XVI said, that the immediate objective of this preparation was to promote the free celebration of a true marriage. This preparation the engaged couple are put in a position to discover the truth of a natural inclination and a capacity for committing themselves which they bear inscribed in their relational entity as man-woman. In this perspective particular care must be given to following through the preparation for marriage, whether it is remote preparation, proximate preparation or immediate preparation. Pope in his speech shows the importance of premarital exam. Instead it is a unique pastoral opportunity — one to be made the most of with the full seriousness and attention that it requires. Judicial decisions must reflect the truth about the marriage. The preparation for marriage helps to discover this truth.

Słowa kluczowe: sakrament małżeństwa, prawo małżeńskie